کۆنتراست

فێلکردن لە فەلسەفە

ئازاد حەمە

دابەشبوونی نێودەولەتیانەی فەلسەفە بۆ فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی پڕاکتیك , فەلسەفەی کۆنتنێنتال و فەلسەفەی شیکردنەوەی

دابەشبوونی نێودەولەتیانەی فەلسەفە بۆ فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی پڕاکتیك دوو جەمسەری فەلسەفی جیای دروستکردووە کە ئەوەش فەلسەفەی کۆنتنێنتال و فەلسەفەی شیکردنەوەییە کە لە بنەڕەتدا دابەشبوونێ ڕۆژئاوایانەیە بۆ فەلسەفە وەك دیسپلینێ ئەکادیمی. لە زۆربەی کۆلێج یان ئینستیتووتەکانی فەلسەفەی زانکۆکانی جیهانی ڕۆژئاواش ئەم دابەشکردنە لەئامێز گیراوە. ئەگەرچی ئەم دابەشبوونەی فەلسەفە بۆ فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی پڕاکتیك شتێ نوێ نییە و ئەم ترادیسیۆنە(نەرێتە) لە فەیلەسوفی یۆنانی ئەرستۆوە بۆ فەیلەسوفانی پاش خۆی بەتایبەت کانت,کە بایەخێ زۆری بەم دابەشبوونە داوە, ماوەتەوە بەلام لەم سێ چوار دەیەی دوایی لە زۆربەی زانکۆکانی ئەوروپا ئەم ترادیسیۆنە پیادەدەکرێ و ئەم دابەشبوونەش گرنگی و ڕۆلی خۆی لە زیادکردنی پسپۆری و ووردەکردنەوەی ئەم پسپۆڕییەدا دیووە و بگرە دابەشکردنێکیشی لە پۆلگەرایی و بەش بەشکردنی بوارەکانی فەلسەفەش لەخۆگرتووە.

من لەم پەڕەگرافەدا دەمەوێ هەندێ ڕۆشنای بخەمە سەر لەلاێ ئەو دابەشبوونەی فەلسەفە لە زانکۆکانی ڕۆژئاوا بەخۆوە گرتویەتی و هەروەها ئەو بەجەمسەربوونەی فەلسەفەش تێکەوتووە کە بیریار و فەیلەسوفانی ڕۆژئاوای سەرجەم بەدەور خۆدا کۆکردۆتەوە, لەلاێتر ئەوەش وەڕوودەخەم کە چۆن ئەم دابەشکردنەی فەلسەفە(فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی پڕاکتیك) هەروەها ئەو بەجەمسەربوونەی فەلسەفەش(فەلسەفەی کۆنتنێنتال و فەلسەفەی شیکردنەوەی) لەناو نووسەر و هەوادارانی فەلسەفە لەناو ئێمە دەرکی پێنەکراوە کە ئەوەش دیسانەوە نەك هەر ئاماژەیە بەلکو بەلگەشە لەسەر نەبوونی فەلسەفە لەناو ئێمە بە مانا ئەکادیمیەکەی. بۆیە من ناهەقیناکەم گەر بلێم فەلسەفە وەك زانینێ ئەکادیمی کە خاوەن دیسپلینێ تایبەت بەخۆیەتی لەناو نووسەر و هەوادارانی فەلسەفەی ئێمە ناسراو نەبووە و هیچوەختیش بیرێ فەلسەفی بەمانا سێستەماتیکیەکەی لەئارادانەبووە. بەلکو لەبڕی ئەوە ئەوی هەبووە کۆمەلێ تێکستی ناچووستی تێکەل و بێئامانج بوونە کە بەرهەمی هەندێ بیرکردنەوەی ناپووختی فەلسەفی بوونە.

مرۆڤ کە چاوێ بە پرۆگرامی خوێندنی فەلسەفە لە کۆلێجەکانی فەلسەفە لە ولاتانی ئەوروپا دەخشێنێ ئەوەی بۆ ڕووندەبێتەوە دابەشبوونی فەلسەفە بۆ فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی پڕاکتیك ڕۆلێ زۆری لە زۆربوونی بواری توێژینەوە و پسپۆڕی دا دیووە. من بۆئەوەی قسەکانی خۆم لەو ڕووەوە بکەم یەکەمجار دێمە سەر ***فەلسەفەی تیۆری*** ,کە یەکێکە لەو دوو بەشەی فەلسەفە, و پاشانیش دێمە سەر ***فەلسەفەی پڕاکتیك***. ***فەلسەفەی تیۆری*** کە خۆی وانیشاندەدا بایەخ بە پرسیارەکان لەمەڕ دیدی جیهان دەدا چەند بەشێ دەکا بە بواری خۆی لەوانە: لۆژیك, میتافیزیك, سێمانتیك (تیۆری نیشانە), تیۆری زانین (ئێپستمۆلۆژی) , بوونناسی (ئۆنتۆلۆژی) و تیۆری زانست و ئەلبەتە فەلسەفەی زمانیش. لەمڕووەوە گەر ووردتر بدوێم ئەوەش دەلێم کە لە هەندێ لە کۆرسەکانی فەلسەفەی تیۆریدا کە بایەخ بە تیۆری زانین , تیۆری زانست و سێمانتیکی مۆدێرن دەدرێ لە بواری تیۆری زانیندا واتا وەك زانین و ڕاستی و باوەڕ ڕەفتاری لەتەکادەکرێ هەروەها بایەخ بە گرووندەکانی زانینیش دەدرێ. هەرچی لەبواری تیۆری زانستە ئەوا بایەخ بە مێتۆدەکانی زانست و سروشتی ڕونکردنەوە زانستیەکان هەروەها جیاوازی نێوان بوارە جۆراوجۆرە زانستیەکان دەدرێ. سەبارەت بە تیۆری زانست دەشێ ئەوەش بووترێ کە ئەم تیۆریە بایەخێ زۆر بە هەندێ کێشە دەدا لەوانە بوونیادنانی چەمك و تیۆری زانستی, هەروەها لێکدانەوەی هەندێ واتا لەوانە یاسا, تیۆری, ڕونکردنەوە , بناغە و ڕوونی(ئێڤیدێنس) هەروەها پێوەندی نێوان لایەنی تیۆری و ئیمپیریش.

وێرای ئەوە دەمەوێ ئاماژە بەوەشبکەم کە, ڕیشە سەرەکیەکانی فەلسەفە بریتیە لە فەلسەفەی سروشت, فەلسەفەی بەها, فەلسەفەی زانین و فەلسەفەی زانست. فەلسەفەی سروشت کە ئۆنتۆلۆژیا(یان میتافیزیك) دەگرێتەوە هەولێکە بۆ گەیشتن لە سروشت و گەردوون (ئونیڤێرسوم). میتافیزیك کە ئەرستۆ ناویناوە فەلسەفەی یەکەم گفتگۆ لەسەر یەزدان و پرسیارە ئەبەدیەکانی فەلسەفە دەکا. وەلی فەلسەفەی بەها فەلسەفەیەکە تایبەت بە موڕال , جوانکاری و ئیتیك. هەرچی فەلسەفەی زانین(ئێپستمۆلۆژیا)ە فەلسەفەیەکە بۆ لێکۆلینەوە لە زانین(ئێپستم), ڕیشەی زانین و ڕاستی زانین. بەلام فەلسەفەی زانست لەبارەی زانینەوە دەدوێ وەك زانینێ زانستی. ئەمەو پێویستە بلێم بیری

فەلسەفەی زانست لە فەلسەفەی ڕۆژئاوا بیرێ کۆنە. هەر لەمڕووەوە مایەوە ئەوەش بلێم کە ئەوی لەسەرەوە ناومنا سێمانتیك دەکرێ بووترێ بوارێکە تیایا بایەخ بەواتا وەك ماناو تەئویل(وەرگێڕان) و پێناسە دەدرێ.
هەر لە بواری بەشی فەلسەفەی تیۆریدا گرنگی بە مێژووی تیۆری یان مێژووی فەلسەفەی تیۆریش دەدرێ کە ئەم گرنگی پێدانەش لایەنی گەشەی مێژووی زانست دەگرێتەوە. بەدلنیایشەوە ئەم مێژووە لە ئەنتیکەوە (یۆنانی کۆن) بەردەوامە تادەگاتە سەردەمی ئەمڕۆ. ئالەم حالەتەشدا بۆئەوەی تێگەیشتنێ تەواو و پڕمان لەسەر ئەو مێژووە هەبێ دەکرێ هەریەك لە ئێمە بەجیا ئاوڕ لە بەرهەمی تاك بە تاکی ئەو فەیلەسوفانە بدەینەوە کە لەم گەشەکردنەدا بەشداربوونە یان دەشێ هەر کەسێ لە ئێمە ئاورڕێ تایبەت لە ئێپۆکێ دیاریکراو یاخود ئاڕاستە و یان قووتابخانە و شەپۆلێ دیاریکراو بداتەوە بۆئەوەی نەشونمای ئەو بیرکردنەوانە بناسێتەوە کە ئەم مێژووەیان بوونیادناوە.
هەر لە بواری فەلسەفەی تیۆریشدا دەبێ ئاماژە بۆئەوەشبکەم, کە ئەم فەلسەفەیە گرنگی بە کۆرسی لۆژیك(مەنتیق) دەدا. لەم حالەتەیەشدا دەبێ لەوە بەئاگابین کە فەلسەفەی لۆژیك بایەخێ زۆر بە واتا لۆژیکیەکان دەدا, لەوانەش: ئاکامی لۆژیکی, ڕاستی و ناکۆکی. هەر لەم بوارەشدا گرنگیێ زۆر بە شیکردنەوەی بوونیادی لۆژیکی کە شوێنی خۆی لە مێژووی لۆژیك دا هەیە , دەدرێ. ئەمەو لە فەلسەفەی تیۆری گرنگی بە فەلسەفەێ دیش دەدرێ کە ئەوەش فەلسەفەی ئاگاییە(مایند). لەم بەشەشدا دەشێ گرنگی بە چەندین کێشەی سەرەکی تیۆری و فەلسەفی بدرێ.
هەرچی ***فەلسەفەی پڕاکتیکە*** کە خۆی وانیشاندەدا بایەخ بە پرسیارەکان لەمەڕ دیدی ژیان دەدا خۆی بەوە لە فەلسەفەی تیۆری جیادەکاتەوە کە ژیان نەك جیهان دەکا بە مۆلگەی لێخودبوونەوەکانی. بۆیە پرسیارە فەلسەفیە پڕاکتیەکان کە زۆر لە ژیانەوە نزیدیکن بایەخ بەو کێشە فەلسەفیانە دەدەن کە پڕاکتیکین, لەوانە ژیانی پڕاکسیسی مرۆڤ, ڕەفتار و هەلسوکەوتەکانی. لێرەوە چەندین کێشە دەبن بە هەوێنی فەلسەفەی پڕاکتیك بۆنموونە چۆنیەتی گەیشتنی ئەم مرۆڤە لە پراکتیکدا لە هەقیقەت یان پێوەندی ئەم بە هەقیقەتەوە یان چۆنیەتی گوزارەکردنی ئەم مرۆڤە لە هەقیقەتی خۆی کە لەوێشڕا باس دەکرێ بێتە پێشەوە لەسەر ئەو بەها و مانایانەی ئەم مرۆڤە بە هەقیقەتی خۆی دەیدا لەوانە تێگەیشتن و بۆچوونی ئەم لە بڕوا و ئایدیۆلۆژیاکان کە لە پڕاکتیکدا هەر ئەم مرۆڤە بەها و مانایان بۆ دابیندەکا.
بۆئەوەی زێتر ئەم بەشە فەلسەفیە شیتەلکەمەوە دەلێم, لە بواری فەلسەفەی پڕاکتیکدا چەند بەشێ بەدیدەکرێ کە گرینگترینیان تیۆری یەها و فەلسەفەی موڕال(ڕەوشت)ە. هەر لەبواری فەلسەفەی موڕالدا دەکرێ باس لە بەشیدیشکرێ لەوانە فەلسەفەی ماف, فەلسەفەی سیاسی, و تیۆری بڕیردان. گشت ئەو بایەخانەش لەو بەشانەدا مانادارەدەکرێن لەڕێگای خستنەژێرپرسیاری کێشە پڕاکتیکیە فەلسەفیەکانەوە دەبن. ئەمەو جگەلە هەندێ بەشی تر وەك فەلسەفەی کۆمەلایەتی, فەلسەفەی ئاین, فەلسەفەی فێمینیزم و فەلسەفەی جوانکاری.
دەمەوێ سەرنجی خوێنەر بۆئەوەش ڕاکێشم کە, لە بواری فەلسەفەی ماف دا ,کە بەخۆی ئەم بوارە یەکێکە لە بەشەکانی فەلسەفەی پڕاکتیك, گرنگیێ زۆر بە دادپەروەری-یەکسانی- کۆمەلایەتی دەدرێ لەوێشڕا نەك هەر باسکردنی دیموکراسیەت وەك بابەتێ سیاسی مانای خۆی هەیە بەلکو وەك بابەتێ کۆمەلایەتیش. ئەم فەلسەفەیە باس لەوەدەکا کە دۆزی تۆ لە کۆمەلگادا وەك کورد یان پیاو یان هەژار ئەوە دەستنیشان ناکا کە مافی چیت هەیە و چیشت نییە بەلکو ئەوە دۆزی تۆ لە کۆمەلگادا دەستنیشاندەکا کە تۆ مرۆڤی و بەس, واتە مرۆڤ بوونەکە مەسەلەی مافەکە دەستنیشاندەکا نەك شتێتر. هەر سەبارەت بە فەلسەفەی پڕاکتیك لە بواری فەلسەفەی موڕال کە گرنگیێ زۆر بە مەسەلەی ماف دەدا ئەم گرنگیپێدانە تەنیا بە مافی مرۆڤەوە تایبەت نییە بەلکو بە ژینگە و ئاژەلیشەوە تایبەتە. لەو پرسیارە موڕالیانەش فەلسەفەی پڕاکتیك لەم بوارەدا بایەخیپێدەدا ئەوەیە کە, ئێمەی مرۆڤ تاکەی ژینگە پیسکەین و تاکەی ئاژەل بۆ خواردن و یان لە ئەزموونگاکانمانا بەکاربەرین. فەلسەفەی موڕال لەم حالەتەدا نایەوێ مرۆڤێ بەختیار بەهۆی نابەختیارکردنی ئاژەلەوە دروستکا بەلکو دەیەوێ لەو مافە بکۆلێتەوە کە مرۆڤ و ئەلبەتە ئاژەل و ژینگەش پێکەوە هەیانە. قسەی فەلسەفەی موڕالی تازە(11) ئەلبەتە لەڕێگا فەلسەفەی مافەوە لەبارەی بەختیاری و نابەختیاری مرۆڤ پێوەندیێ زۆری بە ئاستی ژیانی ئەو کۆمەلگەیانەوە هەیە کە ئەم جۆرە فەلسەفەیە تیایا گەشەدەکا. چونکە لە گەلێ لە ناوچەکانی وەك ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست لەئەمڕۆدا ئەستەمە باسبهێنرێتە سەر مافی ئاژەل و ژینگە کاتێ کە مرۆڤ لە بناغەیترین ماف مەحرورومە. یان سەختە لەئەمێستادا پەرە بەو جۆرە لە فەلسەفەی ماف بدرێ کە شوێنی مرۆڤ و ئاژەل و ژینگەشی وەك یەك تیابێتەوە. مەبەست ئەوەیە زەحمەتە ئاژەلێ بەختیار و ژینگە(دەوروبەر)ێ پاك دروستکەی مرۆڤەکەت کە دروستکەری ئەو بەختیاری و پاکیەیە لە دۆزێ ژیان بەسەرببا لێوانلێوە لە زەلیلی و مەحروومی. لەکاتێکیشدا خوێندی فەلسەفە یان نییە یان بەوجۆرە نییە کە لە ژیانی ئێستای مرۆڤی تازەوە نزدیکە ,جا ئەم مرۆڤە تازەیە لە هەرکوێیێ, ناتوانێ نە لە کێشەکانی ئەم مرۆڤە تازەیە بگا و نەش لەو کێشانەی دێنە سەر دەوروبەری ئەم مرۆڤە تازەیە. نامەوێ لە باسەکەم دوورکەومەوە بەلام بەلامەوە گرینگە ئەوە بیرخەمەوە کە فەلسەفەی موڕال وەك بەشێ بەرچاوی لەناو فەلسەفەی پڕاکتیکدا ئەوەمان بیردەخاتەوە کە دەکرێ ئێمەی مرۆڤ خۆمان لە موڕالی(ڕەوشتی) خۆمان بەرپرسبین. لێرەوە دەکرێ باس بهێنرێتە سەر ئەوەی ئایا ڕەفتارەکانی ئێمە پێشوەخت بڕیاردراون و ئێمە بەرپرسیار نیین

لێیان یان بەپێچەوانەوە ڕەفتارەکانمان بەرهەمی هەلسوکەوتی خۆمانن. بەووتنێ فەلسەفی لێرەدا باس دێتە سەر دێتێرمینیزم(جەبریەت, حەتمیەت) و ئیندێترمینیزم(ناجەبریەت , ناحەتمیەت) ئەم باسەش لە نێوەندەکانی فەلسەفە لە ڕۆژئاوا بایەخێ زۆری دەدرێتێ.

هەر سەبارەت بە فەلسەفەی پڕاکتیك دەمەوێ ئەوەشبلێم: لە بەشەکانی فەلسەفەی پڕاکتیکدا چوونە ناو کێشە کۆمەلایەتی و سیاسیەکان زۆر بەدیدەکرێ. ئێستا کە لە زۆربەی کۆلێجەکانی فەلسەفە لە ئەورووپا فەلسەفەی پڕاکتیك گەشە بەخۆیەوە دەبینێ هۆیەکەی تەنێ ئەوەیە کە ئەم بەشە فەلسەفییە خۆی زیادلەپێویست لە ژیانی مرۆڤی تازەوە نزدیکدەکاتەوە. بەلام چەند ئاڕاستەی ئەهریمەنانەی بازاڕ و پێشبڕکێی سیاسی جیهان ,کە بەخۆی دیسانەوە ئەم پێشبڕکێیە بە ئاڕاستەکانی بازاڕەوە وابەستەیە, ڕێگا بە سەرکەوتنی ئەو فەلسەفە کۆمەلایەتیە دەدا کە لە زانکۆکانی شارستانی نوێی ڕۆژئاوا لە ڕسکاندندایە جارێ زۆر ڕوون نییە. چونکە فەلسەفەی موڕالی نوێ بەزۆری دەیەوێ دەرگا لەو جۆرە تێڕامانە فەلسەفییە موڕالیانە بکاتەوە کە بەشداری نەك لە سارێژکردنی ئازاری مرۆڤ دەکەن بەلکو ئازارنەهێلەریشن. ئەمەش لەسەر ئەو بناغەیەی فەلسەفە بەدووی بەختیاریدا وێلە. بەلام بەختیاری بۆ هەمووان بە ژینگە و مرۆڤ و ئاژەلیشەوە. هەروەها بۆ گشت ژێندەر و چین و توێژکیش. ئەمە هەولی ئەم فەلسەفەیە و مەرج نییە ئەم هەولە هاتبێتەدی. هەر سەبارەت بەم هەولە واتە کۆششکردن بۆ نەهێشتنی ئازار و لەبڕی ئەوە مسۆگەرکردنی بەختیاری دەکرێ باس بهێنرێتەسەر یەکسانی نێوان ژیندەرەکانیش کە ئەمەش بەجۆرێ تر باسێ فەلسەفی دێنێتە پێشەوە کە ئێستا لە بەشی فەلسەفەی پڕاکتیکدا زۆر بایەخی دەدرێتێ کە ئەوەش فەلسەفەی فێمینیزمە.

سەرباری ئەوی لەسەرەوە دەستمبۆدرێژکرد ئەمەوێ ئەوەش بلێم, فێمینیزم کە سەربە جەمسەری فەلسەفەی کۆنتنێنتالە و خوێندنی لە کۆلێجیەکانی فەلسەفە لە ئەوروپا دەچێتە خانەی فەلسەفەی پڕاکتیکەوە لە زانگۆکانی ئەنگلۆ- ئەمەریکیش بایەخێ زۆری پێدەدرێ. ئەلبەتە پاش بایەخدانی گەلێ لە ئینستیتوتەکانی توێژینەوەی ژیندەر و ژیانی سێکسی لە ئەمەریکا بەکارەکانی فوکۆ و ئەمجار بایەخدانی گەلێ لە زانکۆکانی ئەمەریکا(یال, هارفارد) بە هەلوەشانەوەی دێریدا و ڕۆلی ئەم هەلوەشانەوەگەرییەش لە گەشەدان بە تیۆریەکانی فێمینیزم کە هەموو ئەمانە دۆزێ ئەوتۆیان هێنایە پێشەوە کە تیۆری کویر(شاز) و فێمینیزمێ شێوە فەڕەنسیش لە ئەمەریکای باکوور بێتەدونیا و ئەمجار زۆریش پۆپولێربێ.

وێرای ئەوی لایسەرەوە ووتم ئەوەش بیردەخەمەوە کە, ئەم دابەشبوونی پسپۆڕییە لە بواری فەلسەفە لە زانگۆکانی ڕۆژئاوا ئالۆزیێ زۆری فڕێداوەتە بواری توێژینەوە و, بەشەکانی وەك فەلسەفەی سیاسی, جوانکاری, ئیتیك و موڕال و کاریگەریێ زۆری ئەم دابەشبوونەوەیەیان بەسەرەوە دیارە و لە گفتووگۆ سیاسی و دێیاتە کولتووریە گشتیەکانیشا زۆر بەکاردەبرێن. هەر سەبارەت بەم لایەنە ئەوەش دەبێژم کە لە کۆرسەکانی فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی پڕاکتیکیشدا هەر لە گروند کۆرسەوە تا قۆناغی دکتۆرانت ئامانجێ زۆر بۆ خستنەڕووی پرسیار و بونیادنانی واتا و تیۆریی لەئارادایە و زۆربەی ئەو شتانەش, وەك بیر دەخولقێنرێن لە ژیانی کەسی تازەی ڕۆژئاوایەوە نزدیکن. هەر دوورناڕۆین لە ژیانی ڕۆژانەدا لە ولاتانی ڕۆژئاوا شتێ هەیە پێدەلێن باوەڕ بەخۆبوون ئەم مەسەلەیە فەلسەفەی تازە زۆر بایەخیدەداتێ و لە باخچەی ساوایانەوە بگرە تا هۆلی پەرلەمان بەگشت ئەو ووردەکاریانەی لە هۆلەکانی زانکۆدا باسدەکرێ لاسایدەکرێتەوە. بەلام ئەمە هەرگیز مانای ئەوەنیە کە فەلسەفە یان تیۆریە کۆمەلایەتیەکان لە ڕۆژئاوا کارەکتێری ئایدیۆلۆژیان نییە. بەلێ هەیانە و تەنانەت فەلسەفەی ڕۆژئاوا نەك هەر ناسنامەی لووتبەرزی شارستانی ڕۆژئاوایە بەلکو هەمیشە چەکی ئایدیۆلۆژی ئەم شارستانیەتەش بووە. وەلی ئەم لایەنە وا لە من ناکا بۆ ئەوە نەچم ڕۆلی فەلسەفە لە ولاتانی ڕۆژئاوا ئەوەی تیابەدیناکرێ کە بەشداری لە دروستکردنی مرۆڤی ڕەوشت هەستیار ناکا.

بەلام فەلسەفە لە زانکۆکانی ئەوروپا هەر ئەم دابەشبوونەی بەخۆوەوە نەدیوە, واتە فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی پڕاکتیك, بەلکو باس و خواسەکانی دووچاری دابەشبوونێ تر هاتووە کە ئەوەش دوو جەمسەری فەلسەفی قووتکردۆتەوە کە یەکێکیان پێیدەووترێ ***فەلسەفەی کۆنتنێنتال*** و ئەویتر پێیدەووترێ ***فەلسەفەی شیکردنەوەی***.

فەلسەفەی یەکەم, واتە فەلسەفەی کۆنتنێنتال, پتر لەنێو فەیلەسوف و بیریارانی فەڕەنسی و ئەلمانیدا باوە و ئەویدیش, واتە فەلسەفەی شیکردنەوە, زۆرتر فەلسەفەیەکی ئەنگلۆ- ئەمەریکیە. فەلسەفەی کۆنتنێنتال پتر تەرەفداری فەلسەفەی پڕاکتیك دەکا یان بواری کارکردنی بیریار و فەیلەسوفانی کۆنتنێنتال بەزۆری لە هێلی گشتی فەلسەفەی پڕاکتیدا خۆی دەبینێتەوە. هەرچی فەلسەفەی شیکردنەوەییە کە فەلسەفەێ ئەنگلۆ-ئەمەریکیە دەشێ وەك فەلسەفەێکی تێۆری تەماشاکرێ. ئەمەی ووتم بەس نییە بۆئەوەی خوێنەری ئەم باسە وێنەێ پڕ لەسەر ئەو دوو جەمسەرە فەلسەفیە و پێوەندی ویش بەو دابەشبوونەوە پەیداکات کە فەلسەفە وەك زانینێ ئەکادیمی تێیکەوتووە بۆیە لایخوارەوە ڕوونتر و بەربلاوتر دەدوێم تا ئەو وێنە پڕە بەدەستەوەبدەم کە ئامانجی ئەم بەشەیە.

فەلسەفەی کۆنتنێنتال کە سەرەتا لە ئەمەریکای باکوور و بەریتانیا گەشەیکردووە لە دەرەوەی فەلسەفەی فینۆمینۆلۆژی و فەلسەفەی بوون ئەم گەشەیەی بەخۆوە دیووە. بەلام ئەو گەشەکردنەی فەلسەفەی کۆنتنێنتال لە

ئەمەریکای باکوور بەخۆیەوە دیوویەتی بەپشتبەستنبووە بە تێکستی فەیلەسوفە ئەورووپایەکان. ئەو فەیلەسوفە ئەوروپاییانەش(بۆنموونە ئەدرنۆ) لە پێش و پاش جەنگی جیهانی دووەم ڕوویانکردۆتە ئەمەریکا ڕۆلی خۆیان لە گەشەدان بە فەلسەفەی کۆنتنێنتال دیووە. ئەلبەتە سەردانی هەندێ لە فەیلەسوفی تری ئەوروپایش لەم سالانەی دوایی بۆ ئەمەریکا بۆ سمینارسازکردن لە زانکۆکان یان بۆ هەندێ کاری تری فکری(لەوانە سەردانەکانی دێریدا, هابرماز, بۆدریار)مانای خۆی بۆ دروستبوونی هەندێ شەپۆل و ئاڕاستەی فکری و فەلسەفیش هەبووە.

هەروەها دەشێ ئەوەش بووترێ کە, فەلسەفەی ناوبراو کە فەلسەفێ دابڕاو نییە و پێوەندی بە نەرێتە فەلسەفیەکانی تریشەوە لاوازنییە خۆی وەك نەرێتێ فەلسەفی دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی نۆزدە و بیست لە ئەوروپا.

ئەم فەلسەفەیە کە بایەخ بە پرسیار و تێمای باو و گشتی دەدا چەند لایەنێ دەگرێتەوە لەوانە: شیاوی کۆتای میتافیزیك, ڕەخنەی کۆمەلایەتی و سیاسی تیۆری, ئیتیك وەك فەلسەفەی یەکەم, کات, مێژوو, گێڕانەوە, ئەفسانە, ڕاستی, ژنیدەر و بەرجەستەبوون.

بواریکارکردنی ئەم فەلسەفەیە پتر دیار دەبێ کاتێ ئەو ئاڕاستانە دەستنیشانکەین کە لەژێر چەتری ئەم فەلسەفەیە دا بوونە. بۆئەو مەبەستەش دەمەوێ بلێم گەر وەك فەترەی زەمەنی لە کانتەوە تائێستا بەنموونە وەرگرین بۆ فەلسەفەی کۆنتنێنتال ئەوا پتر لە 50 ناوی فەیلەسوفی گەورەمان بەرچاودەکەوێ کە بەرهەمهێنەرێ باش بوونە ,لەوناوانەش کە دەشێ هەندێکی بەنموونە لێبهێنینەوە: هیگل, مارکس, کێرگجارد, نیچە, هوسرەل, هایدگەر, گادامێر, هابرماز, سارتەر, میرلۆ- پۆنتی, دێریدا, فوکۆ,لاکان, دولۆز, گاتاری, فیلیب لاکۆ-لابات, ژان لۆك نانسی, ژۆلیا کرستیڤا, هێلێن سیزۆ, ڤاتیمۆ و ..هتد. ئەم فەیلەسوفانەش هەریەکەیان مانایان بۆ هاتنەدونیای ئەو بزاڤ و ئاڕاستە فەلسەفیانە دیووە کە لە مێژووی فەلسەفەی ڕۆژئاوا کاریگەریان هەبووە, لەوانە: فینۆمینۆلۆژیای ئەلمانی(هیگل, هوسرەل, هایدگەر), فینۆمینۆلۆژیای فەڕەنسی (سارتەر, میرلۆ-پۆنتی), بوونخوازی فەڕەنسی (سارتەر), هێرمێنۆتیکی ئەلمانی(هایدگەر, گادامێر), فێمینیزمی فەڕەنسی(کریستیڤا, سیزۆ, ئیریگارەی), سیمیۆلۆژیای فەڕەنسی(بارت), پاشبنەماخوازی فەڕەنسی(فوکۆ), پاشتازەگەری فەڕەنسی(بۆدریار, لیۆتار) و ئیتالی(ڤاتیمۆ), هەلوەشانەوەگەری فەڕەنسی(دێریدا,لاکۆ-لابات, نانسی), تیۆری ڕەخنەی(ئەدرنۆ, بنیامین), ئیتیکی ئاینی(لێڤیناس, کاپوتۆ), ڕەخنەی مارکسیتی(ئەلتۆسێر, لۆکاش), شیکردنەوەی دەروونی فەڕەنسی (لاکان), بنەماخوازی ئەنترۆپۆلۆژی فەڕەنسی(شتراوس), بنەماخوازی زانەوانی(سۆسێر) و ..هتد.

بۆ ئەوەی زۆرتر ئامادەبوونی ئەو دوو جەمسەرە فەلسەفیە ڕوونکەمەوە دەگەڕێمەوە لای دێریدا, وەك فەیلەسوفێ کۆنتنێنتالی هاوچەرخ و ئەو مێزگرتەی پێشتر لایسەرەوە باسمکرد کە تیایا ئاماژە بۆئەوەدەکا زمانی ئەنگلۆ-ئەمەریکی ئەمڕۆ زمانێ ئونێڤرسالە(12) بەلام بابزانین ئایا دێریدا تەنیا مەبەستی لەم زمانە زمانێ ڕووتە یان شتێ تریشی مەبەستە. من پێموابێ مەبەستی دێریدا لە ئونێڤرسالبوونی(گەردووناویبوونی) زمانی ئەنگلۆ-ئەمەریکی تەنیا زمان نییە وەك زمان بەلکو ئەو ڕوناکبیریەشە کە ئەم زمانە بەرهەمیدێنێ. من تەنانەت پێشموایە کە باس لە فەلسەفەی ئێستای ڕۆژئاوا دەکرێ گرینگە باس لە پێوەندی نێوان زمان و فەلسەفەش بکرێ. چونکە ئەو باسکردنە ئەوە ڕوندەکاتەوە کە کامە گرووپی زمان خولقێنەرترە. ئەوەتا دێریدا لەوێڕا بەئاشکرا باس لە دەسەلاتی ئەنگلۆ-ئەمەریکی دەکا بەسەر جیهانەوە. بەلام جەغت لەوەشدەکا کە بەرەنگاربوونەوەی ئەم دەسەلاتە شتێکە هەموو تاقیمانکردۆتەوە. ئەمەو دێریدا قسەدێنێتەپێشێ لەسەر ئەوەی چۆن دەسەلاتی فەلسەفەی شیکردنەوەی, کە نەرێتێ ئەنگلۆ - ئەمەریکییە, بەسەر کولتوورەکانی تر لە جیهانا زالە, ئەوەتا لە ئاسیا و لە بەشێ لە ئەفەریقا ئەمە دەبینین (13). من زۆر باوەڕم بەوە هەیە کە نەك هەر فەلسەفەی شیکردنەوەی لەگشت شوێنێ ئامادەیە بەلکو پێش هەموو شتێ زمانی ئینگلیزی لە گشت شوێنێ ئامادەیە. بەخۆی ئامادەبوونی زمانی ئینگلیزی وادەکا نەرێتە فەلسەفیەکەی زمانی ئینگلیزیش زالبێ کە ئەم نەرێتە گشت فەلسەفەی جەمسەری ئەنگلۆ-ئەمەریکی لەخۆ دەگرێ.

نزدیکترین نموونە دەتوانم ئینستیتووتی فەلسەفەی زانکۆی ستۆکۆلم یان ولاتانی تری ئەسکەندەنافی بەنموونە بهێنمەوە. ولاتانی ئەسکەندەنافی و بەتایبەت سوید و پاشان فینلەند و ئەمجار ئەوانیتر(دانیمارك, نەرویج) زۆرترین پێوەندیان بە نەرێتی فەلسەفەی شیکردنەوەییەوە هەیە کە بەخۆی نەرێتێ فەلسەفی ئەنگلۆ-ئەمەریکیە.

شوێنێ وەك فینلەنداش (بەتایبەت زانکۆی هیلسنکی) کە گەورەترین بایەخ بە فەلسەفەی ئەنگلۆ- ئەمەریکی دەدا هیچ شوێنێکی بۆ فەلسەفەی کۆنتنێنتال بەجێنەهێشتووە. نابێ ئەوەمشان لەبیرچێ کە جۆرج هنریك ڤۆن ڕایت کە یەکێکە لە گەورە فەیلەسوفانی فینلەندی قوتابی ڤتگنشتاین بووە و پاش مەرگی ڤتگنشتاینیش لە زانکۆی کامبرج بووە بە جێگیری ڤتگنشتاین و, پاش گەڕانەوەشی بۆ فینلەند ڕۆلێ زۆری لە پەرەدان بە فەلسەفەی لۆژیك و بیری فەلسەفەی شیکردنەوەی بینیووە کە تارمایی ئەم ڕۆلەی ڤۆن ڕایت دواتر گەیشتۆتە ناو ئینستیتووتی فەلسەفەی زانکۆی ستۆکۆلمیش.

بۆنموونە لە بەشی فەلسەفەی تیۆری و پڕاکتیکی لە زانکۆی ستۆکۆلم کەلەپووری فەلسەفەی کۆنتنێنتال کە فەلسەفەی نیچە و هوسرەل و هایدگەر و پاشان ئەو پۆلە فەیلەسوفە فەڕەنسیەش(دولۆز, فوکۆ, دێریدا, بۆدریار) دەگرێتەوە کە لە 1960 کانەوە گرینگیان بۆ بیری فەلسەفی ئەو بیریارە ئەلمانیانە گەڕانوەتەوە ئەو

بایەخەی نییە یا گەر هەشیبێ بەزۆری فینۆمینۆلۆژیا دەگرێتەوە کە ئەوەش وادەکا بایەخ بە هوسرەل بدرێ و ئەو بایەخەش کە بە هایدگەر دەدرێ هەر لەو ڕێگایەوە دەبێ واتە لە ڕێگای بایەخدان بە فەلسەفەی فینۆمینۆلۆژی هوسرەل. بەبۆچوونی من بایەخنەدانی ئینستیتووتی فەلسەفە لە زانکۆی ستۆکۆلم بەم کەلەپوورە فەلسەفەیە بەتایبەت ئەو نەرێتە فەلسەفیە نیچەگەراییەی فەیلەسوفانی ناوبراوی فەڕەنسی کاریان لەسەرکردووە گەلێ هۆی لەپشتەوەیە گرنگترینیان ئەوەیە کە پسپۆر و توێژەرەوان لە بواری فەلسەفە لەم زانکۆیە سەرگەرمی فەلسەفەی شیکردنەوەیین کە ئەمڕۆ لە زۆربەی کۆلێجەکانی فەلسەفە لە ولاتانی ئینگلیزی زمان(ئەنگلۆ- ئەمەریکی) دا زالە و هۆی دیش بەدلنیایەوە بوونی هەیە لەوانە گومانکردنی روناکبیر و فەیلەسوفانی ئینستیتووتی ناوبراو لە فەلسەفەی بیریارانی ناوبراوی فەڕەنسی (بەتایبەت نیچەخوازەکان) کە گەلێ کۆنکرێت نییە یان بە لۆژیك پشتبەستوو نییە. بەواتایێتر بەو فەلسەفەیەوە پشتبەستوو نیە(واتە فەلسەفەی لۆژیك) کە بنەچەی فەلسەفەی شیکردنەوەیی نوێیە. هەر سەبارەت بەم لایەنە دەمەوێ باس لەو نموونەیەش بکەم کە دێریدا لەو مێزگرتەی دەیهێنێتەوە. دێریدا کە باس لە هەندێ ڕووی دەسەلاتی فەلسەفەی شیکردنەوەی دەکا دێتە سەر نموونەێ زیندوو کە گوایە هەندێ قووتابی فەلسەفەی زانکۆیەکی ئەنگلۆ-ئەمەریکی ئەوەی بۆباسدەکەن کاتێ کە باسی هەندێ فەیلەسوف (هیگل و نیچە)یان بۆ مامۆستاکەیان کردووە مامۆستاکەیان پێیان پێکەنیوە و ووتویەتی ئەوە فەلسەفە نییە(14). خۆی ئەمەی دێریدا دەیگێڕێتەوە نموونەێ زیندووە لەسەر هەولی پەراوێزکردنی فەلسەفەی کۆنتنێنتال لەلایەن فەیلەسوفانی فەلسەفەی شیکردنەوەی ئەنگلۆ-ئەمەریکی بەلام دەکرێ ئێمە نموونەێ لەوە نزیدکتر بهێنینەوە کە نموونەکەش ئەو کۆنفلیکتەیە (قەیران) کە لەنێوان دێریدا وەك فەیلەسوفێ دیاری ناو جەمسەری فەلسەفەی کۆنتنێنتال و جۆن سێرل وەك فەیلەسوفێکی ئەمەریکی بەرچاوی ناو فەلسەفەی زمانەوانی, کە ئەم فەلسەفەیە برِبرِەی پشتی فەلسەفەی ئەنگلۆ-ئەمەریکیە, ڕوودەدا(15).

تەنانەت من دەتوانم ڕوویەکی تری ئەم کێشەیە بەجۆرێ تر ڕوونکەمەوە. بۆنموونە دێریدا کاتێ کە کتێبی گراماتۆلۆژی (لەمەڕ نووسیناسی) دەنووسێ مرۆڤ بەئاشکرا هەستبەوەدەکا کە پرۆژەی ئەم کتێبە وەلامێ ڕاستەوخۆیە بۆ فەلسەفەی ئەنگلۆ-ئەمەریکی بەتایبەت ئەو لایەنەی کە پێیدەلێن فەلسەفەی زمانەوانی کە کۆلەکەی پشتی فەلسەفەی شیکردنەوەیە.

بۆزێتر ڕوونکردنەوەی نەرێتی فەلسەفەی شیکردنەوەی کە نەرێتێ فەلسەفی ئەنگلۆ - ئەمەریکیە ئەوەش دەلێم کە ئەوی گەر یەك تێرم فەلسەفەی لە زانکۆی ستۆکۆلم یان زانکۆکانی تری ئەسکەندەنافیا خوێندبێ نەك هەر ئەوەی بۆ دەردەکەوێ کە چەند فەلسەفەی شیکردنەوەی سیحرێ گەورەی لە ژیانی فەلسەفی کۆلێجەکانی فەلسەفە لەم ولاتانەدا هەیە بەلکو ئەوەشی بۆ ڕووندەبێتەوە کە چەند نەرێتی فەلسەفەی کۆنتنێنتال کە نەرێتێ فەلسەفی فرانکۆفۆنی و ئەلمانیە لەژێر لێوەوە باسدەکرێ و تاڕادەێ لە گەلێ قۆناغەکانی خوێندنی فەلسەفە ناوی بیریار و ئاڕاستە فەلسەفیەکانی ئەم جۆرە نەرێتە فەلسەفیە هەر گۆشناکرێ. من کە کۆلێجی فەلسەفەی تیۆری و پراکتیکم لە زانکۆی ستۆکۆلم خوێندوە تەنیا جارێ گوێملێبووە وتراوە دێریدا, فوکۆ و بارت, ئەوەش ئەوکاتە بووە کە قسە هاتۆتەسەر بابەتی مەرگی سوبژێکت. بێژەرەکە(کە ناوی لارش ئو ئیریکسۆنە) ئەو بابەتەی گەڕانەوەتەوە لای هەندێ بیریاری فەڕەنسی لەوانە فوکۆ,دێریدا و بارت و بۆیەکمجاریش بووە گوێم لەو ناوانە بێ. ئەم فەرامۆشکردنەی فەلسەفەی کۆنتنێنتال کە بیریارانی فەڕەسی نوێ بە پلەی یەك دەگرێتەوە پێوەندی بە زالبوونی ئەو نەرێتە فەلسەفیەوە هەیە کە ئەوەش فەلسەفەی شیکردنەوەی ئەنگلۆ-ئەمەریکیە. بەلام لەهەمانکاتیشدا نەك ڕۆژ نەبووە بگرە وانەش نەبووە ناوی بیریارهایەکی وەك: مۆڕ, ڤتگنشتاین, ستراوسۆن, ئۆستین , کواین,فرێجە, ڕاسل, داڤیدسۆن و باقی بیریارانی تری ئەنگلۆ-ئەمەریکی گۆنەکرێ بەتایبەت بیریارانی فەلسەفەی ئاگای ,فەلسەفەی زمان و لۆژیك هەروەها فەلسەفەی زانستیش.

من بۆزێتر ڕوونکردنەوەی ئەوی لایسەرەوە ئەوەشدەلێم کە, نە دەکرێ وەك لای ئێمە هەوادارانی فەلسەفە تەنیا خەریکی گۆکردنی ناوی یەك دوو بیریار و چەند واتا و ئاڕاستەێ فەلسەفی بن و نەش وەك خوێندنی فەلسەفە لە زانکۆکانی ئەسکەندەنافیا کە تەنیا بە ووتنەوەی تاکە نەرێتێ فەلسەفیەوە تایبەتکراوە. من ئەم لایەنە دەکارم پتر ڕاڤەکەم تا تێگەیشتنێ لە فۆڕمێ دی بەردەست خوێنەری ئەم باسەخەم. ئەمەش لەبەر ئەوەی لەلاێ دەمەوێ قسەکانم بەلگەدارکەم, کە ئەوە زۆر گرینگە, و لەلاێدیش دەمەوێ ئەو لایەنە تاریکە لە تێگەیشتنی هەوادارانی فەلسەفەی ڕۆژئاوا لەناو ئێمە ڕۆشنکەمەوە کە تائێستا دەستکاری نەکراوە. دەمەوێ لەوێشەوە وەسەرەتابێم کە لە ولاتانی ئەسکەندەنافیا یان لە گەلێ لە ولاتانی جیهان یاخود بۆ نموونە لە زانکۆی ستۆکۆلم کە نەرێتی فەلسەفەی شیکردنەوەی,کە نەرێتێ ئەنگلۆ – ئەمەریکیە, زالە ئەمە بەمەبەستەوە کراوە. واتە ئەو هەموو بایەخە بە تەرێتی فەلسەفەی شیکردنەوەی ئەنگلۆ- ئەمەریکی بە ئاگاییەوە دەدرێ. دیسانەوە ئەو فەرامۆشکردنەی فەلسەفەی کۆنتنێنتال بەتایبەت فەلسەفەی نوێی فەڕەنسیش(فەلسەفەی بنەماخوازی , پاشبنەماخوازی, فەلسەفەی پاش تازەگەری, فەلسەفەی هەلوەشانەوەگەری, فەلسەفەی فێمینیزم, فەلسەفەی هێرمینۆتیك و سێمیۆلۆژی) هەر بەئاگایی و مەبەستەوە کراوە. ڕەنگە هۆی سەرەکی لە پشت ئەم دیاردەیەوە ئەوەبێ کە من تەنیا لێرەدا دەتوانم ئەو حالەتە

بەنموونە بهێنمەوە کە لە سالی 1992 دا بەسەر خودی دێریدا هات کاتێ زانکۆی کامبرج خەلاتی دکتۆرای فەخریان پیێنەدا لەبەر ئەوەی کە کارەکانی ڕێگا لەبەردەم پووچی دەکەنەوە ,ئەوەش بە ئیمزای بەشێ زۆر لە فەیلەسوفانی ئەو زانکۆیە(لەوانە کواین) ئەمەکرا. نەك هەر ئەوە بەلکو بەگشتی بایەخێ ئەوتۆ بە فەلسەفەی ئەو فەیلەسوفە فەڕەنسیانەش نادەن کە لەژێرکاریگەری نیچە گەشە بە بیری فەلسەفی خۆیان دەدەن. گەر ناوی بەشێ زۆر لە بیریارانی فەلسەفەی کۆنتنێنتالی فەڕەنسی بە نموونە بهێنمەوە لەوانە بارت, لیۆتار, بۆدریار, دولۆز, فوکۆ, دێریدا, لاکۆ-لابات, نانسی, گۆتارێ, لاکان, سیزۆ پێموانیە هەموو ئەم بیریارانە بەسەریەکەوە 10 کتێبیان بە زمانی سویدی هەبێ. بۆنموونە دێریدا کە پتر لە 70 کتێبی هەیە 5 کتێبی بە سویدی هەیە. دوو لەو کتێبانە ئەوانەن کە سەبارەت بە هوسرەل نووسراون. ئەمەش لەبەرئەوەی نەوەیەکی لاوی هوسرڵی لە سوید لە هاتنە دونیایە, کە زۆربەیان تێزی دکتۆرانامەکانیان لەسەر هوسرەل نووسیوە(16). ئەم حالەتە واملێدەکا پرسیارێ لەم ڕوەوەبکەم : باشە کاتێ کەسێ لە شوێنێ وەك سوید خەریکی توێژینەوەێ زانکۆی بێ بۆنموونە لەسەر دێریدا یان فەلسەفەی فڕانکفۆنی پێش هەموو شتێ چ کێشەیەکی دێتە پێش کە ئەمەیان بەخۆی کێشەی خۆمە لەئەمئێستادا؟ پێشەکی کێشەی ئەوەی دێتە پێش کە ئەو کەسە توێژینەوە لەسەر جەمسەر یان نەرێتێ فەلسەفی دەکا کە باو و پۆپولێر نییە. پاشان هەر ئەم کەسە دووچاری کێشەێ سێستەماتیکی دیش دەبێتەوە ئەوەشە ئەوەیە کە ناوبراو بە زمانی سویدی کە زمانی دایکی ئەو توێژینەوەیەیە کارێ ئەکادیمی ئەنجامدەدا کە ڕەنگە لە 2٪ ی ئەو سەرچاوانە دەستکەون کە بۆ توێژینەوەکە بەکاردەبرێن جا لەم حالەتەدا مرۆڤ دەبێ هەمیشە زمانی ئیگلیزی بزانێ, کە لایسەرەوەش ووتم, زمانی تەنیا فەلسەفەی شیکردنەوەی نییە بەلکو زمانی گشت ئەو ڕوناکبیریەشە کە پێیدەوترێ ڕوناکبیری ڕۆژئاوا. ئەمە دوو کێشەن کە پتر لەوانیدی شایانی باسکردنن بەلام کێشەی تریش هەن کە ڕەنگە ئێرە شوێنی باسکردنی نەبێ.

مایەوە لەم بەشەی ئەم نووسینەدا ئەوەش یادخەمەوە کە هەلەمنەکرد پێشتر ووتم ئەوی لەناو ئێمە هەبووە فەلسەفە نەبووە و تابشلێی لە فەلسەفە جیابووە. فەلسەفە لای ئێمە ئەگەرچی لاسایکردنەوەێ ڕاستەخۆی فەلسەفەی ڕۆژئاوایە بەلام لەگەل ئەوەشدا نووسەر و ئەڤیندارانی فەلسەفەی ڕۆژئاوا لەناو ئێمە دەرکییان بەو دابەشەبوونە نەکردووە و زانیاریان لەسەر ئەوە نەبووە فەلسەفە لە ڕۆژئاوا وەك دیسپلینی ئەکادیمی دوو بەشە (فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی پڕاکتیك) و ئەمەش دوو جەمسەری فەلسەفی(جەمسەری فەلسەفەی کۆنتنێنتال و جەمسەری فەلسەفەی شیکردنەوەی) لەم دوو سەدەیەی دوای لە ڕۆژئاوا دروستکردووە و, تەنانەت هیچ ئاگایێکیش لەو ڕوەوە نەبووە کە ئەم دوو فەلسەفەیە(فەلسەفەی کۆنتنێنتال و فەلسەفەی شیکردنەوەی) دوو یان سێ زمانی فەلسەفی ڕایگرتووە و ناکۆکی و ناتەبایێ فکری زۆر لە نێوان ئەو دوو جەمسەرە فەلسەفیەدا هەیە.

ئەوی لایسەرەوە ووتم واملێدەکا پیێلەسەرئەوەداگرم کە, ناشێ و گونجاو نییە باس لە بوونی فەلسەفە بکەین وەك زانینێ ئەکادیمی لەکاتێکدا چەندین ژانری فەلسەفی لەناو ئێمە جارێ نەناسراون. من کە لەسەرەوەدا باسم لەو دابەشبوونە نێودەولەتیەی فەلسەفە لە زانکۆکانی ڕۆژئاوا بۆ فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی پڕاکتیکی کرد مەبەستم لە خستنەڕووی ئەو دابەشبوونە تەنیا دابەشبوونێ ئیداری و بیرۆکراتی نەبوو بەلکو ئەو دابەشبوونە شتی تریشی بەدەمەوەیە لەوانە ووردکردنەوەی پسپۆڕی و شارەزاییەکان کە ئەوەش بەپلەی یەك بواری توێژینەوە لەخۆدەگرێ. گەر پتر بدوێم دەلێم, مەبەستم لەو خستەڕووە ئەوەشبوو کە ئەم دابەشبوونە بووەتە هۆی دابەشبوون و ووردکردنەوەی تر کە هەرهەمووش دواتر بوونە بە دەروازەێ بۆ دابەشکردنی کێشەکان کە بەخۆی هەولدانێکە بۆ مسۆگەرکردنی پسپۆڕی و شارەزایی لە گفتووگۆ و تیۆرییە فەلسەفیەکانا. لائێمە کە جارێ فەلسەفە هەر فەلسەفەیە نەیتوانیوە بگا بە دابەشکردنی پسپۆڕی و شارەزای لەبواری فەلسەفە بەلام زۆر بەباشی و لێهاتووانە گەیووە بە پلەی بچووکردنەوەی گفتووگۆ و تیۆرییە فەلسەفیەکان و سەرقالکردنی فەلسەفە بە یەك دوو واتای فەلسەفی یان ناوی یەك دوو فەیلەسوف. ئەمەی لای ئێمە نە دەکرێ پێیبووترێ فەلسەفەکردن و نەش کارکردنە لەسەر وەدەستخستنی توێژینەوە لەسەر کێشە و گرفتە ڕۆژانەیەکان و تادەگاتە پرسیارە ئەبەدیەکانی فەلسەفە بەلکو ئەوە جۆرە ڕۆشنبیریکردنێ ناسێستەماتیکی سەرپێیانەیە بەسەر تێڕامان و تێفکرینەوە. ئەم جۆرە فەلسەفەیەش نە دەتوانێ کردەێ فەلسەفی یان پرۆسەێ لە فەلسەفەکردن بەرهەمبهێنێ و نەش هێزی ئەوەی هەیە دادوەری بەسەر بوون و نەبوونمانەوە بکا.

هەر سەبارەت بە باری ڕوناکبیری فەلسەفی لای خۆمان ئەوەش دەلێم کە بایەخێ زۆر لەناو ئێمە بە کەلەپووری فەلسەفەی کۆنتنێنتال دەدرێ بەبێئەوەی تێکستەکانی ئەو بیریارانە وەرگێڕدرابێتنە سەر زمانی کوردی یان ئەو زمانانەی هەوادارانی فەلسەفە لەناو ئێمە دەیزانن. هەروەها فەلسەفەی کۆنتنێنتال لەناو ئێمە کە زۆر باوە بەلام ئەو ئاگایە لەناو ئێمە باو نەبووە کە ئەوەی باوە فەلسەفەی کۆنتنێنتالە. پاشان فەلسەفەی کۆنتنێنتال, کە پێشتریش ڕوونمکردەوە, نە تەنیا لە فەلسەفەی کۆمنتنێنتالی فەڕەنسی بریتیە و نەش لەو نەختە تێکست و واتایانەی بینەقاقای فکری فەلسەفی لائێمەیان گرتووە. هەر لەم ڕوەوە پیێم باشە دەست بۆ ئەو لایەنەش ڕاکێشم کە, لە درێژەی ئەو تەعەدایەش لەناو ئێمە لە فەلسەفەکراوە ئەوە دروستبووە کە نەك هەر هەست بەهیچ جیاوازیەك

لەنێوان ئەو دوو بەشەی فەلسەفەدا نەكراوە بگرە دەركبەوەشنەكراوە كە هەریەك لەو دوو بەشە بیریار و فەیلەسوفی خۆیانیان هەیە كە ئەمەش ئەوە دەگەێنێ كە بیركردنەوەی فەلسەفی لە بەشی یەكەمەوە بۆ بەشی دووەم بە ڕێباز و ڕێڕەوی جیادا دەڕوا.
من لایسەرەوە ئاماژەم بۆئەوەشكرد نووسەر و هەوادارنی فەلسەفە لەناو ئێمە زۆر لەژێر كاریگەری فەلسەفەی كۆنتنێنتال و ئاڕاستە و شەپۆلە فەلسەفیەكانی ئەم فەلسەفەیەدان بەلام هەرگیز لەوە بەئاگانین كە ئەوەی ئەوان كەوتونەتە ژێركاریگەرییەوە فەلسەفەی كۆنتنێنتالە. هۆی ئەمەش تەنیا بۆ ئەو وەرگێڕاوانە دەگەڕێتەوە كە كەوتوونەتە بەردەستیان. یەك لەو هۆیانەش ئەوەیە كە لە جیهانی عەرەبی بەزۆری ڕۆشنبیری فڕانكفۆنی(فەڕەنسی زمان) و ئەلمانی باوە ئەم دوو گرووپی زمانەش سەرچاوەێ سەرەكین بۆ فەلسەفەی كۆنتنێنتال. دووەمیان(واتە ئەلمانی) وەك ڕیشەی ئەو فەلسەفەیە و ئەوی یەكەمیش (فەڕەنسی) وەك هەنگاوێ بۆ گەشەدان بەو ڕیشەیە. تەنانەت ئەم نەرێتە لە ناو نووسەرانی فارسیش باوە. بەلام ئەوی نووسەرانی فارس لە نووسەرانی عەرەب جیادەكاتەوە سێ شتە. یەكەمیان ڕۆشنبیری عەرەبی زۆر وابەستیەیە بە ڕۆشنبیری فەڕەنسیەوە و تەنانەت كاری نووسەرە ئەلمانی و ئەنگلۆ – ئەمەریكیەكانیش هەر لە فەڕەنسیەوە وەردەگێڕن. بەلام هۆی دووەم ئەوەیە كە ڕۆشنبیری فارسی زۆرتر لە ڕۆشنبیری عەرەبی بە نەرێتی فەلسەفەی عیرفانیەوە گرێدراوە كە ئەمەش ڕەنگدانەوەی خۆی بەسەر نووسەرانی فارسەوە لە گشت بوارەكانا جێهێشتوە. نابێ ئەوەشمان لەبیرچێ كە مەزهەبی شیعە پتر عیرفاتی ترە و سیاسەتیش كە لاهوتیكراوە هەر ڕیشەێكی بۆ ئەو نەرێتە عیرفانیە دەگەڕێتەوە كەلەناو كولتووری فارسیدا زالە. هەرچی هۆی سێهەمە ئەوەیە كە ڕۆشنبیری فارسی كەمتر گیرۆدەی ئەو كۆنفلێكتە سیاسیە بووە كە پێیدەلێن كێشەی عەرەبی-ئیسرائیلی, كە ئەم لایەنە زۆرجار وایكردووە نووسەرانی عەرەبی بایەخ بە كار و بەرهەمی ئەو بیریار و ڕوناكبیرە ڕۆژئاواییە فەڕەنسی و ئەلمانی و یان ئەنگلۆ-ئەمەریكیانە نەدەن كە جوون(یەهودین). بۆیە نووسەر و هەوادارنی كورد كە سالانێ زۆر لەژێر كاریگەری ڕۆشنبیری عەرەبی بوونە باجی ئەو جیاوازیانەیان بە باشیداوە. ئەمە نەك هەر سەبارەت بە شتە فكریەكان تەنانەت لەبواری ئەدەب و بەتایبەت شیعریشدا ئەو جیاوازیە كاریگەری بەدیدەكرێ. بۆنموونە ئەدیب و شاعیرانی نەوەی 1970كان زۆرتر لەژێر كاریگەری ئەزموونی شیعرنوسین و ئەدەبی لوبنانی بەپلەی یەك و عێراقی-میسری بەپلەی دوو بوونە. بەلام نەوەی پاش ئەمان كە هەندێكی پێش چوونە هەندەران بەڕێگای ئێران خۆیان فێری فارسی كرد یان ئەوانەی لە كاتی بەرەو چوونە هەندەران خۆیان فێری فارسیكرد كەوتنە ژێركاریگەری ئەزموونی شیعریی و ئەدەبی فارسیەوە كە هەروەك لایسەرەوەش ئاماژەم پێكرد, ئەم ئەزموونە جۆرە ئەزموونێ سۆفیگەرای لاهوتیە(زوهدی و عیرفانی) جودایە لە ئەزموونی بۆنموونە كەسانێ وەك بەدرشاكرئەلسەیاب , نازیك ئەلمەلایكە ,عەیدلوەهاب بەیاتی, ئەدۆنیس, ئەنسی حاج و كەسانێ دی. بۆیشە ئەو دوو جۆرە ئەزموونە ئەدەبیە واتە ئەوی 1970كان و ئەوی پاش 1980كان لێكناچن. مەبەستم نەوەی یەكەم لەژێركاریگەری شیعری تازەی عەرەبی بووە كە ئەویش بەخۆی لەژێر كاریگەری شیعری فەڕەنسی بەتایبەت سێكوچكەكەی شیعری فەڕەنسی بووە(بۆدلێر, مالارمێ, ڕامبۆ) بەلام هەرچی نەوەی دووەمە كەوتۆتە ژێركاریی زەبری ئەو شیعرگەراییە زوهدیەی لە شیعری ئێرانیدا بەرجەستەیە كە زۆر لە بانگەشە فەلسەفیەكانی نیچە دەچێ كە بیریارێ پایەداری ناو جەمسەری فەلسەفەی كۆنتنێنتالە. ئەمەو ڕەنگدانەوەی هەندێ لە ئەزموونە شیعری تراكل, ڕێلكە و هۆلدرلین ئەلبەتە فەلسەفەی زوهدی كێركجاردیش.
دوای ئەو نەختە قسەكردنەم لەسەر كاریگەری ڕۆشنبیریەكان بەسەر سێستەمی نووسین و بیركردنەوەی ئێمە دەمەوێ بگەڕێمەوە سەر دیاردەێ تر ئەوەش مەسەلەی پێوەندی نێوان فەلسەفە و ئەدەبە كە بەرهەمی فەیلەسوفانی كۆنتنێنتالە نەك شیكردنەوەی بەلام سەیرە لائێمە كە هیچ زانیارێ لەسەر فەلسەفەی كۆنتنێنتال نییە وەلی پێوەندی فەلسەفە و ئەدەب لە لوتكەدایە. من دەتوانم ئەم لایەنە بەجۆرێ تر ڕوونكەمەوە ئەویش ئەوەیە كە ئەو فەلسەفەیەی لائێمە باو بووە فەلسەفەێ عیرفانی بووە كە بوونیادی ئەم فەلسەفەیە تاڕادەێ زۆر ئەدبیەتی تیایە بۆیە باشترین شاعیری ئێمە پێش ئەوەی ئەدیب بێ دەكرێ وەك فەیلەسوفێكی عیرفان تەماشاكرێ لەوانە : نالی, مەحوی. بۆیە دواتر كە ژانری ئەدەبی تەنانەت ڕەخنەی ئەدبیەش, هاتۆتە دونیاخاسلەتەكانی ئەو فەلسەفە عیرفانیەی هەر بەسەرەوە ماوە. بۆیە زۆربەی ڕەخنە ئەدەبیەكانیشمان تائێستا هەر لەچوارچێوەێ زمانەوانی شیعرگەرای شێوە تیۆلۆژی دەنووسرێن. ئەم لایەنە كاریگەری بەسەر نووسینە سیاسی و كۆمەلایەتیەكانیشمانەوە بەجێهێشتووە. ئەوەتا باشترین سیاسی وەك تیۆلۆگ دەپەیڤێ. یان باشترین تێكستی ڕەخنەی فۆڕمێ شیعرگەرای زوهدی هەیە.
ئەم لایەنە واتە پێوەندی فەلسەفە بە ئەدەب كە پتر بەرهەمی فەیلەسوفانی فەلسەفەی كۆنتنێنتالە لە یەكێ لە پەڕەگرافەكانی لایسەرەوە بەشێوەێ سەرپێی قسەملەسەركرد گەلێ ئاڕاستەی لێبوەتەوە زۆرترینی ئەمانەن: هەلوەشانەوەگەریی فەڕەنسی(دێریدا),هەلوەشانەوەگەریی ئەمەریكی (دۆمان) , پاش بنەماخوازی فەڕەنسی (فوكۆ), فینۆمینۆلۆژی ئەلمانی(هایدگەر). ئەو پێوەندیەش كە لەنێوان فەلسەفە و ئەدەب دایە كە لەناو فەلسەفەی كۆنتنێنتالدا بەهێزە باسێ دیش دێنێتە پێشەوە كە ئەوەش بابەتی پێوەندی نێوان زمان و فەلسەفەیە كە لە ژێر سایەی

فەیلەسوفانی کۆنتنێنتال ڕەوتێ تری وەرگرتووە ئەمەش ڕەنگدانەوەی خۆی بەسەر پێوەندی نێوان زمان و ئەدەبیش بەجێهێشتووە کە فەلسەفەی شیکردنەوەی ئەنگلۆ- ئەمەریکی بەو شێوەیە ناڕوانێتە پێوەندی نێوان زمان و ئەدەب. گرینگە باس لەوەشکەم کە, بەشێ لە فەیلەسوفانی کۆنتنێنتال بایەخ بە هونەر دەدەن(ئەدەبی هونەر) و بۆئەوەش دەچن کە کاری(ئەرکی) هونەر پاڕادیمە بۆ فەلسەفە. هەلەشناکەم بلێم فەیلەسوفانی کۆنتنێنتال ڕاستەخۆ کاریان لەسەر زمان, شیعرگەرایی و ئەدەب کردووە و لەمڕوەوەشەوە نموونە زۆرە: بۆنموونە کارکردنەکانی هایدگەر لەسەر هۆلدرین. بەخۆی هایدگەر نموونەێ گەورەیە لەسەر مەسەلەی فەلسەفیانە بیرکردنەوە لەمەڕ هونەر کە دواتر ئەم پەتایە گەلێ لە بیریارانی تری کۆنتنێنتالی گرتەوە لەوانە دێریدا. دێریدا لەپال کارە فەلسەفیەکانی گەلێ تێکستی لەسەر شیعرەکانی سیلان یان مالارمێ, شانۆکانی ئارتۆ یاخود تێکستەکانی ژان ژینێ و جویس نووسیوە. ئەمەش دەرگای لە گەلێ لە ڕوناکبیرانی تری کۆنتنێنتال کردۆتەوە. یان نووسینەکانی ئەدرنۆ لەسەر موزیك تەنانەت کولتووریش هەروەها قسەکانی دولۆز لەسەر سینەما یان بۆدریار و سینەما یاخود وێنە(فۆتۆ).

azadhama@hotmail.com

سەرچاوە و پەراوێز:

1- بڕوانە ئەم سەرچاوەیەی لایخوارەوە:

Derrida , J, Ethics , Institutions, and the right to philosophy, translated , ediited, and with commentrary by Peter pericles Trifonas, Lanham Md: Rowman & Littlefiled, 2002,p.23

لەم سەرچاوەیەدا بڕوانە ئەو مێزگرتەی دێریدا لەتەك چەند نووسەرێ ئەنجامیداوە کە بەخۆی لەیارەی ئەو تێکستەوەیە کە ناوبراو لەو کۆنفرانسە نێودەولەتیەدا پێشکەشیکردووە کە لەبارەی وتاری هۆمانییەوە بووە کە لە ئەپریلی (نیسانی) 1994 دا بەستراوە. دێریدا لەوێڕا باسێ لەژێرناوی" "لەمەڕ دیسپلینی هیۆمانی و فەلسەفی: ماف بۆ فەلسەفە لەڕوانگەی دیدێ کۆسمۆپۆلیتیکیەوە" " پێشکەشدەکا. خودی ئەم تێکستەی دێریدا خۆی لەسەر ئەو باسە پێکهێناوە کە دێریدا لە ئایاری 1991 دا لەو کۆنفرانسە نێودەولەتیە پێشکەشیکردووە کە یۆنسکۆ لە پاریس سازیکردووە.

Roundtable discussion : Hazard Adams, Ernst Behler, Hendrick Birus, Jacques Derrida, Wolfgang Lser, Murray Krieger, J. Hillis Miller, Ludwig Pefeiffer, Bill Readings, Ching.hsien Wang, Pauline Ya

2- سالانی 1950 بۆ 1980 کان چەند نووسەرێ عەرەبی, لە لوبنان و میسر و دواتر لە مەغرییبش, هەندێ دەرگایان لە ناساندنی فەلسەفەی یۆنانی کردەوە بەلام ئەم ناساندنە ئەو کاریگەریەی بەسەر ڕۆشنبیری فەلسەفی ئێمە زۆر جێنەهێشت و پاشان خراپی لە وەڕگێڕانی تێکستەکان و لەوەش بگەڕێتەوە باش عەرەبی نەزانینی بەشێ لە خوێنەرانی ئەو تێکستە وەڕگێڕاوانە لەناو ئێمە کاریگەری خۆیان لە شێواندی ئەو فەلسەفەیە هەبووە کە ڕیشەی فەلسەفەیە. لەو کێشانە بەدەرتر دەکرێ باس لەوەشکرێ کە تێکستە فەلسەفیە یۆنانیەکان زۆرجار لە زمانی ترەوە بەتایبەت ئینگلیزی یان فەڕەنسی نەك یۆنانیەوە کراون بە عەرەبی. بەلام دەکرێ لێرەدا باس لە دیاردەێ تریشکرێ , ئەوەش ئەو کێشەیە کە لەناو ئێمەدا باوە و بەلام بەخۆی لە ئەزموونی نووسین و وەرگێڕانی ڕۆشنبیرانی عەرەبیەوە وەرمانگرتووە کە بەشێ لەوانەی کاری فەلسەفییان لە جیهانی عەرەبی کردووە ڕوناکبیرهایەکی ئەکادیمی نەبوونە و یان فەلسەفەیان وەك دیسپلینێکی ئەکادیمی وەرنەگرتووە بەلکو نووسەر و وەرگێڕهایەکی عیسامی بوونە و یان حەزی خۆیان و هەوەسیان بۆ فەلسەفە بەرەو ئەوەی بردوون وەرگێڕن یان فەلسەفەبکەن. ئەو پەتایەش زۆربەئاسانی لەناو ئێمە بلاوبۆتەوە. هەرچی تایبەتە بەم سالانەی دوای و خۆسەرقالکردنی هەندێ کەس لە کوردستان بە زمانی فارسی و یان گەیشتنی نووسین و وەرگێڕاوی نووسەر و وەرگێڕە فارسەکان بۆ کوردستان کەمتر لەو کێشانەی دروستنەکردووە کە لایسەرەوە لێیدواین. چونکە ئەو وەرگێڕاو و نووسینانە نووسەرانی کوردیان بەرەو ئەوە بردووە کە فەلسەفە وەك مۆدە و یان وەك خۆشیەك وەرگرن نەك وەکئەوەی فەلسەفە هەلوێستەکردنە لفەئاست کێشەکانی مرۆڤ. بەواتاێ بەرینتر فەلسەفە بەرپرسیارییە و ئەرکێ گەورەش پیادەدەکا.

3- بەپێی ئەو نەرێتەی لە ئینستیتووتەکانی فەلسەفە لە ڕۆژئاوا پێڕەودەکرێ دیالۆگەکانی ئەفلاتوون دابەش سێ قۆناغدەکرێ: قۆناغی لاوی, قۆناغی ناوەراست و قۆناغی کاملی یان پیری. ئەو دید و سێرکردنانەش سەبارەت بە

جوانکاری, ڕەوشتی سیاسی, تێگەیشتنی فەلسەفی و .. هتد لەو دیالۆگانەدا ووتراون بەپێی قۆناغەکان گۆڕانی هاتۆتەسەر و لەوبارەیەوە دێیاتی جۆراوجۆری فەلسەفیش بوونیان هەیە.

4- ئەم کۆبوونەوەیە کە لە ئایاری 1991 دا لە پاریس سازکراوە یەکەم کۆبوونەوە بووە کە یۆنیسکۆ لەژێر ناوی ***کۆنفرانسێ نێودەولەتی بۆ وتاری هیۆمانی*** سازیکردووە. ئەو وتارەش کە دێریدا تیایا بەشداریکردوە بەم ناوەوە بووە: ***ماف بۆ فەلسەفە لە ڕوانگەی دیدێ کۆسمۆپۆلیتیکیەوە***. لەم ڕووەوە بڕوانە لاپەڕەکانی 18-1 ئەم سەرچاوەیە:

Derrida , J, Ethics , Institutions, and the right to philosophy, translated , ediited, and with commentrary by Peter pericles Trifonas, Lanham Md: Rowman & Littlefiled, 2002..

5- بڕوانە هەمان سەرچاوە لاپەڕەی 39.

6- بڕوانە لاپەڕەی 23 و 40 ی هەمان سەرچاوە.

7-بڕوانە لاپەڕەکانی 37-35 لە بەشی دووەمی ئەو کتێبەی سەرەوە کە بابەتی مێزگرتەکە لەخۆدەگرێ.

8- بڕوانە ئەم سەرچاوەیە:

Wittgenstein, Ludwig , Tractatus logico-philosophicus, översättning, inledning och noter Anders Wedberg, Thales, 1997.

سەبارەت بە تێگەیشتنی ڤتگنشتاین لە ""**تراکتاتۆس**"" , لەو بەرهەمەی لایسەرەوە ناویهات, لەمەڕ فەلسەفە ,کە بەخۆی تێگەیشتنیشیەتی لەسەر میتافیزیك, پێویستە هەمیشە ئەوە لەبیرنەکرێ کە ئەو بەرهەمە ڕوانین و بیرۆکەکانی ئەوەندە ئەستەم و دژوارن ناکرێ لە چەند گوزارەێ کورت و پووختکرێتەوە . ئەمەش تەنیا کێشەی من نییە و بگرە کێشەی گشت فەیلەسوفانی ئەنگلۆ-ئەمەریکییە یان کێشەی گشت ئەو فەلسەفەیە کە لەژێر ناوی فەلسەفەی شیکردنەوە ئەمڕۆ لە ولاتای ئینگلیزی زماندا نەشونمادەکا. چونکە لەو بەرهەمەی کە لایسەروە ناویهات ڤتگنشتاین بیرێ زۆر دەگمەن و سەیر لەسەر فەلسەفە دێنێتەکایەوە و لەگەل کەمی لاپەڕەکانی ئەو بەرهەمە بەلام تائەمڕۆ یەکێکە لە ئینجیلەکانی فەلسەفەی لۆژیك کە بەزۆری لە زانکۆکانی ولاتانی ئەنگلۆ ئەمەریکیدا زالە. ئەم بەرهەمە لە زۆربەی کۆلێجی فەلسەفەی ئەو زانکۆیانەی لەسەر ترادیسیۆنی فەلسەفەی شیکردنەوەی دەڕوا دەخوێندرێ و بە یەکێ لە کتێبە سەرەکیەکانی بەشی فەلسەفەی تیۆری دادەنرێ. من لە کارێکمدا کە جارێ تەواونەبووە کە بەخۆی توێژینەوەێ بووە سەبارەت بە کۆرسی ""تراکتاتۆس "" تێڕامانی خۆم لەو ڕووەوە دەخەمە بەردەست خوێنەری کورد.

9- لەم ڕووەوە بڕوانە ئەو مێزگرتەی دێریدا لەتەك چەند نووسەرێ ئەنجامیداوە کە بەخۆی لەیارەی ئەو تێکستەوەیە کە ناوبراو لەو کۆنفرانسە نێودەولەتیەدا پێشکەشیکردووە کە لەبارەی وتاری هۆمانییەوە بووە کە لە ئەپریلی (نیسانی) 1994 دا بەستراوە. دێریدا لەوێڕا باسێ لەژێرناوی""لەمەڕ دیسپلینی هیۆمانی و فەلسەفی: ماف بۆ فەلسەفە لەڕوانگەی دیدێ کۆسمۆپۆلیتیکیەوە"" پێشکەشدەکا. خودی ئەم تێکستەی دێریدا خۆی لەسەر ئەو باسە پێکهێناوە کە دێریدا لە ئایاری 1991 دا لەو کۆنفرانسە نێودەولەتیە پێشکەشیکردووە کە یۆنسکۆ لە پاریس سازیکردووە.

لەم ڕووەوە بڕوانە لاپەڕەکانی 37-27 ی بەشی دووەمی ئەو کتێبەی لایسەرەوە کە ناونیشانی مێزگردەکە بەمجۆرەیە :

Roundtable discussion : Hazard Adams, Ernst Behler, Hendrick Birus, Jacques Derrida, Wolfgang Lser, Murray Krieger, J. Hillis Miller, Ludwig Pefeiffer, Bill Readings, Ching.hsien Wang, Pauline Ya

10- بڕوانە ئەم سەرچاوەی لایخوارەوە کە بەشی یەکەمی کتێبی""**ماف بۆ فەلسەفە** ""پێکدێنێ و بەشی دووەمی کتێبی ناوبراویش ناوی"" **چاوەکانی زانکۆ**"" لەخۆدەگرێ:

Derrida ,J, Who´s afraid of philosophy? : Right to philosophy 1 , Translated by Jan Plug , Stanford University Press,2002

11- لەم ڕووەوە دەمەوێ سەرنجی خوێنەری ئەم تێکستە بۆ ئەم کتێبەی"" **پێتەر سینگر**"" ,کە فەیلەوسوفێ ئوسترالییە, ڕاکێشم کە بە کتێبێ بناغەی لە بواری فەلسەفەی پڕاکتیك لەقەلەم دەدرێ و ئەو باسانەش سینگر , لەوێڕا لە سێ دەیەی لەمەوبەر, گفتوگۆیدەکا لەگەلێ لە بەشەکانی فەلسەفەی پڕاکتیك لە زانکۆکانی ئەوروپا بووە

بە شوێنی لێخووردبوونەوە. بەشێ لەو تێمایانەش سینگر گفتووگۆی دەکا کە تائەمڕش فەیلەسوفانی ئیتیك لە ڕۆژئاوا پەرەپێدەدەن ئەمانەن: ستاتۆسی ڕەوشتی ئاژەل, لەباربردن, زەبری سیاسی, بەرەنگاربوونەوەی مەدەنی, ئەرکی یارمەتیدانی ئەویتر, بەرپرسیاری بەرامبەر بە ژینگە, ڕەفتار لەتەك پەناهەندەدا. لەم ڕووەوە بڕوانە ئەم سەرچاوەیە:

Singer, P, Praktisk etik, översättning av Jonas Josefsson, Thales,1990.

12- بڕوانە لاپەڕە 20 ی مێژگرتەکەی لایسەرەوە.
13-بڕوانە هەمان مێژگرت لاپەڕە 29.
14-بڕوانە هەمان سەرچاوە لاپەڕەی 53.
15- لەم ڕووەوە بڕوانە ئەم دوو سەرچاوەیە:
سەرچاوەی یەکەم بریتیە لە کتێبەکەی دێریدا بەناوی ""***پەراوێزەکانی فەلسەفە***"" کە لە سالی 1972 بە فەڕەنسی بەچاپگەێندراوە. لەم کتێبەدا ئەو سەروتارەی دێریدا نووسیویەتی بەناوی"" ***ئیمزا, ڕووداو, تێکست***"" تیایا بلاوکراوەتەوە کە بەخۆی سەروتارێکە لەو کۆنفڕانسە نێودەولەتیە پێشکەشکراوە کە لە سالی 1971 لە مۆنتریال سازکراوە. لەو سەروتارەدا دێریدا هەلوێست وەردەگرێ بەرامبەر بە ""***تیۆری کردەی ئاخاوتنی ئەنگلۆ-ئەمەریکی***"" . بڕوانە ئەم سەرچاوەیە بۆ وەدەستهێنای ئەم سەروتارە:

Derrida, J, Margin of philosophy, translated with additional notes by Alan Bass, Brighton , Harvester press,1982

سەرچاوەی دووەم ئەوەیە کە فەیلەسوفی زمانی ئەمەریکی جۆن سێرل وەلامی سەروتارەکەی دێریدا لە ژێر ناوی ""***دووبارەکردنەوەی جیاوازیەکان وەلامێ بۆ دێریدا***"" دەداتەوە و ئەم وەلامەش لە بەشی یەکەمی گۆڤاری Glyph

گلیف سالی 1977 بلاودەبێتەوە و پاشان دێریدا وەلامی سێڕل دەداتەوە و لە بەشی دووەمی هەمان گۆڤار ولە

هەمانسالدا لەژێر ناویLimited Inc abc. بلاودەبێتەوە.

16- ئەم 5 کتێبەش ئەمانەن: **1**. دەروازەێ بۆ ژیۆمێتری هوسرەل , **2**. دەنگ و دیاردە. ئەم دوو کتێبە ئەو دوو دانەیەن کە بە بیری فینۆمینۆلۆژی هوسرەلەوە تایبەتن. **3**. شیبۆلێت. ئەو کتێبەیە کە سەبارەت بە شیعرگەرای شاعیری ئەلمانی پۆل سیلان نووسراوە.**4**. ئاین. ئەو کتێبەیە کە دێریدا لەگەل فەیلەسوفی پۆست مۆدێرنی ئیتالی گیانی ڤاتیمۆ نووسیویەتی. **5**.مۆنۆلینگویزمی ئەویتر یاخود باخیبوونی ڕیشەیی.